

funkcję nie tylko dla najbliższej okolicy, ale także dla większej części środkowego dorzecza Wagu. Odkryta w dolnych nawarstwieniach późniejszego grodziska wczesnośredniowiecznego, była badana przez Instytut Archeologiczny SAV w Nitrze w latach 1959-1969 i 1975, pod kierownictwem dr D. Bialekovej.

Pierwsza część pracy (s. 7-90) „Badania archeologiczne” – składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy (s. 7-8) obejmuje geograficzną charakterystykę najbliższej okolicy. Autorka podkreśla w nim, iż położenie osady w dolinie rzecznej, otoczonej górami, gdzie rzeka stanowiła ważną drogę komunikacyjną między północą a południem, sprzyjało wzajemnym kontaktom ludności obu wymienionych wyżej kompleksów kulturowych. Powodowało to powstanie między nimi tzw. strefy granicznej, tj. obszaru intensywnych kontaktów o różnym charakterze.

Następny rozdział (s. 8-11) poświęcony jest opisowi lokalizacji stanowiska. Osada w Pobedime położona jest na urodzajnej terasie rzecznej środkowego Wagu, na niewielkim wzniesieniu, zajmującym – w porównaniu ze współczesnymi innymi stanowiskami w tej okolicy – dominujące położenie (rys. 3). Nie wynika to jednak z cytowanej w tym miejscu mapy, przedstawia ona bowiem jedynie rozmieszczenie stanowisk w najbliższym rejonie.

Ze względu na badania w ramach wczesnośredniowiecznego grodziska, powierzchni osady nie udało się dokładnie określić; obiekty z epoki brązu wystąpiły przede wszystkim w północno-wschodniej jego części (załącznik I, na wkładce). Przebadano ogółem 3000 m², odkrywając 111 obiektów całych lub zachowanych częściowo, z tym że ich faktyczna liczba mogła być większa, ponieważ w jednolitej warstwie kulturowej o miąższości dochodzącej do 120 cm, jaka wystąpiła na omawianym stanowisku, część płytko zagłębionych obiektów mogła zostać nieuchwycona.

Wydaje się, że w stosunku do zasygnalizowanego na wstępie znaczenia osady, zbyt krótko zostały potraktowane wstępne rozdziały. Obecnie od prac monograficznych oczekuje się pełniejszej analizy środowiska geograficznego¹. Wprawdzie autorka² odwołuje się do pracy D. Bialekovej, dotyczącej wyżej wspomnianego wczesnośredniowiecznego grodziska, gdzie część tych zagadnień została opracowana, ale sądząc z liczby stron podanych w przypisie (161-162), temat ten został tam również potraktowany zbyt ogólnie.

W kolejnym rozdziale (s. 11-69) omówiono obiekty, kolejno według lat badań w ramach przebadanych sond i sektorów. Opis zawiera informacje dotyczące kształtu, wymiarów, stanu zachowania oraz bardzo ogólne dane o ich zawartości kulturowej. Następuje dalej wyczerpujące tylko najważniejszych zabytków wraz z ich opisem i często odwołaniem się do ilustracji w tablicach. Pozostałą część inwentarza skwitowano stwierdzeniem: np. liczne kości zwierzęce, fragmenty garnków, lub fragmenty naczyń różnych typów itp. Brak jest więc podania, chociażby w skrótowej formie, informacji na temat faktycznej zawartości (ilościowej i jakościowej) poszczególnych obiektów.

Ta sama uwaga dotyczy kolejnego rozdziału pracy „Najważniejsze znaleziska z warstwy kulturowej” (s. 70-90), w którym autorka, podkreślając masowe występowanie materiału zabytkowego, opisuje jedynie ważniejsze znaleziska, mianowicie te, które posiadają znaczenie dla ustaleń chronologicznych. Cały masowy materiał został w opisie pominięty, a właśnie tenże, nie mając wprawdzie podstawowego znaczenia datującego, określa charakter osady, odzwierciedlając różne aspekty życia ówczesnego społeczeństwa.

Zabytki zostały opisane według następujących grup: formy odlewnicze (10 pozycji), brązowa broń i narzędzia, wśród których zostały wyróżnione: brązowe groty strzał (16 pozycji), brązowe noże i sierpy (45 pozycji), a z żelaznych m. in. fragment noża. W podrozdziale tym autorka wymienia także fragmenty surowca oraz dłuta, igły i szydła. Brak konsekwencji w klasyfikacji materiału jest, niestety, charakterystyczny dla tej pracy. Zastrzeżenia musi budzić włączenie ozdób (53 pozycje) i szpil (74 pozycje) do podrozdziału o broni i narzędziach.

¹ J. Ostojca-Zagórski, *Gród halszacki w Jankowie nad Jeziorem Pakoskim*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978, s. 10.

² Omawiana praca E. Studenikovej – J. Paulika, s. 11, przypis 5.

W części II „Analiza obiektów osadniczych” (s. 91-105) autorka charakteryzuje odkryte obiekty według grup: domostwa, jamy zasobowe, jamy różnych kształtów, studnia. Na wstępie stwierdza, że materiał zabytkowy z omówionych wyżej obiektów poświadcza istnienie osady od młodszej epoki brązu do okresu halszackiego C. Należy w tym miejscu podkreślić, że autorka stosuje w swojej pracy system chronologiczny opracowany przez Müllera-Karpego, wyróżniając HaA i HaB, który w Słowacji jest zaliczany jeszcze do epoki brązu³. Przez cały czas trwania osady czytelne są elementy dwóch wspomnianych kompleksów kulturowych, które wywierały wpływ na jej charakter.

Wśród 111 obiektów najliczniejsze są zwłaszcza jamy o różnych kształtach (82), z których na uwagę zasługuje m. in. jama 2/69 (rys. 31), zawierająca liczne, piramidalne gliniane ciężarki tkackie. Warunki ich znalezienia wskazują, że stanowiły one część warsztatu tkackiego; ceramika z tego obiektu datuje je na okres halszacki C. W różnych miejscach osady odkryto także grupy ciężarków tkackich, co świadczy o znacznym ówczesnym rozwoju na tym obiekcie wytwórczości tekstylnej.

Do mniej licznych należą pozostałości domostw (23 obiekty). Odkrycia obiektów tego typu z końca epoki brązu w Słowacji należą do rzadkości. Na omawianej osadzie odkryto jedno domostwo o konstrukcji słupowej A/62 (rys. 20). Inny typ domostw reprezentują ziemianki o prostokątnym planie 1/60, 10/60. Znaleziony w nich materiał zabytkowy potwierdza ich związek z grupą Velatice. Natomiast z kręgiem kultury lużyckiej autorka łączy domostwa posiadające prostokątny plan, ślady wypalanej gliny na ścianach i podłogach oraz ślady przepalonych belek. Na jednym z fragmentów polepy z obiektu 4/68 zachowały się odciski łączenia bierwion na zgrab. Jest to cenne znalezisko, ponieważ ślady konstrukcji zrębowej w osadach otwartych należą do nader rzadkich odkryć archeologicznych⁴.

Z czterech odkrytych jam zasobowych gruszkowatego kształtu autorka zwraca uwagę na obiekt 1/59 (rys. 5), zawierający resztki zwęglonych roślin trawiastych (zbóż ?) i roślin motylkowych.

Do wyjątkowych odkryć na tym stanowisku należy też – poza opisanym na końcu pracy miejscem kultu – studnia 1/67 (rys. 27). Ściany szybu o planie prostokąta zachowały się w postaci nadpalonej resztki odeskowania, nie dając jednak możliwości do dokładniejszej rekonstrukcji jej budowy. Autorka na podstawie analogii z obszaru Słowacji, z kultury otańskiej (Gánovce-Hrádok) oraz z kultury pól popielnicowych (Ivanka pri Dunaji) przyjmuje, że i ta w Pobedime była zapewne w technice zrębowej. W kulturze lużyckiej studnia wykonana tą techniką nie jest znana⁵.

Na zakończenie omawianej części autorka wypowiada się na temat funkcji i znaczenia osady oraz wzajemnego stosunku dwóch, czytelnych w materiale zabytkowym, elementów kulturowych. Od początku jej istnienia zaznaczał się wyraźnie element welatycki z domieszką kultury Čaka. Natomiast w okresie pełnego rozkwitu osady na czoło wysunął się zdecydowanie element lużycki. Pomimo braku umocnień, chociaż zdaniem autorki sprzyjały temu warunki w postaci przemian ekonomicznych, częściowo ich rolę mogła pełnić naturalna osłona przyrodnicza w postaci systemu wodnego, osada w Pobedime spełniała w pobliskim regionie podobną rolę jak gród.

Trzecia część pracy (s. 106-147) składa się z czterech rozdziałów: ceramika, wytwórczość brązownicza i inna działalność metalurgiczna, formy odlewnicze oraz ostatni dotyczący przetwórstwa kości i rogu. W każdym z nich przeprowadzono analizę typologiczno-chronologiczną ważniejszych, omówionych wcześniej, zabytków, posiadających znaczenie dla ustaleń chronologicznych lub przynależności kulturowej.

³ Z. Bukowski, *Studia nad południowym i południowo-wschodnim pograniczem kultury lużyckiej*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1969, s. 36. Zob. też V. Furmánek, *The Bronze Age*, [w:] *Archaeological Research in Slovakia*, Nitra 1981, s. 63 – tabela chronologiczna dla EB.

⁴ J. Michalski, *Zagadnienia systematyki i interpretacji obiektów nieruchomych*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, t. V: 1983, s. 144.

⁵ Michalski, *op. cit.*, s. 164-168.

Podsumowując wyniki analizy ceramiki, autorka stwierdza, że stosunkowo licznie reprezentowana była tu ceramika kultury pól popielnicowych z obecnością – w początkowym stadium osady – wpływów z kręgu Čaka, związanych ze szczytową fazą jego rozwoju. Sądzi ona jednak, że w następnej fazie osiedla element lużycki był już przeważający, chociaż widoczne jest to najbardziej dopiero w HaA. Analizując ceramikę lużycką autorka oparła się na dwóch głównych fazach rozwoju kultury lużyckiej w Europie Środkowej: wczesnołużyckiej i śląskiej.

Osobno omówiony został halsztacki materiał ceramiczny z podkreśleniem jego znaczenia dla końcowych faz istnienia osady. Położenie osady w strefie wpływów dwóch kompleksów kulturowych sprawiło, że na stanowisku tym wystąpiła niewielka liczba czystych typologicznie form, charakterystycznych dla jednej lub drugiej kultury. Oprócz tego odkryto też materiał ceramiczny z całego okresu trwania osady, świadczący o względnie samodzielnym, w porównaniu z obszarami sąsiednimi, rozwoju kultury lużyckiej w Słowacji.

Oddzielny podrozdział poświęcony został odkrytym tam osobliwym przedmiotom ceramicznym, jak: naczynka z dzióbkiem, grzechotki gruszkowate, dolne fragmenty naczyń w kształcie nogi lub buta oraz licznie reprezentowane rogi do picia. Omawiane znaleziska łączy autorka z wpływami z Kotliny Karpackiej, z którymi wiąże też jedno z najciekawszych odkryć z tej grupy zabytków, mianowicie glinianą figurkę czworonożnego zwierzęcia, zapewne konia (tabl. LIV 1), należąca prawdopodobnie do horyzontu tzw. tracko-kimeryjskich znalezisk.

W obrębie osady odkryto też takie przedmioty, jak: szpule gliniane, przedmioty łyżkopodobne, płaskie gliniane dyski, kółka, zawieszki w kształcie trój- i czteroramiennej gwiazdy, które były zapewne związane z kultem słońca, a na terenie Słowacji należą do rzadkości.

Analizie typologiczno-chronologicznej poddano także wyroby brązowe. Do ciekawszych zabytków w tej grupie należą dwie zawieszki klepsydrowate (tabl. XL 19-20), które w Kotlinie Karpackiej zaczynają pojawiać się w rozwiniętej kulturze Čaka, tj. na przełomie BD i HaA 1. W późnej epoce brązu pojawiają się one także w kulturze lużyckiej, a z obszaru Słowacji znane są także z cmentarzyska w Púchov. Znaczenie kultowe zawieszek jest bezsporne i zagadnieniu temu poświęcono już bogatą literaturę⁶. Są one związane z glinianą plastiką antropomorficzną epoki brązu i z halsztackimi trójkątnymi zawieszkami antropomorficznymi. Autorka sądzi, że późnobrązowe wisioriki klepsydrowate w okresie halsztackim otrzymały kształt antropomorficzny, natomiast ich funkcja nie uległa zmianie.

Innym, wyjątkowym znaleziskiem o treści zapewne kultowej, są dwa wisioriki w postaci szcęk żbika z przewierconym otworem, przez który zostało przewleczone skręcone spiralnie kółko brązowe (tabl. XLVIII 9-10). Autorka uważa, że znalezisko to miało charakter totemowy (podobne znane jest jedynie z osady Mohelnice-Nadjezd na Morawach).

W kolejnym rozdziale zostały omówione formy odlewnicze i metalurgia. Formy odlewnicze stanowią – obok licznych przedmiotów brązowych – uzupełnienie do określenia osady jako posiadającej w swym obrębie zespół rzemieślniczo-produkcyjny. Z obszaru osady pochodzą także inne świadectwa metalurgicznej działalności, takie jak: tygle, resztki brązowej szlaku (żużla), fragmenty surowca.

Więcej miejsca poświęca autorka omówieniu społeczno-ekonomicznych aspektów produkcji. Analiza materiału zabytkowego, istnienie pracowni odlewniczych oraz liczne analogie z pobliskiego terenu wskazują, że mieszkańcy osady wytwarzali przedmioty brązowe nie tylko na swoje potrzeby, ale też na użytek najbliższego obszaru. Właśnie istnienie działalności metalurgicznej świadczy – według autorki – o centralnym znaczeniu osady dla najbliższego regionu środkowego dorzecza Wagu. Jednak we wczesnej fazie jej istnienia baza społeczno-ekonomiczna nie była jeszcze dostatecznie rozwinięta do sprawowania centralnej funkcji. Warunki takie powstały dopiero w okresie dominacji elementu lużyckiego. Wzrosło wtedy jej społeczno-ekonomiczne znaczenie i uwidocznił się jej rzemieślniczo-produkcyjny charakter. Najwięcej wytworów brązowych pochodzi z tego właśnie okresu.

O funkcji osady w Pobedime, zbliżonej do funkcji grodu, świadczy też fakt, że na obsza-

⁶ Omawiana praca E. Studenikovej – J. Paulika, przypisy na s. 136.

rach sąsiednich częściej spotyka się ślady działalności metalurgicznej w grodach, nie zaś na osadach otwartych. Grody o charakterze produkcyjno-rzemieślniczym znane są z Kotliny Karpackiej z licznych miejsc, np. Velem i Saghegy oraz z obszaru południowych i środkowych Moraw, np. Křepice, Plaveč⁷.

Autorka rozpatruje też pozycję społeczną rzemieślników-specjalistów. Uważa ona, iż byli oni zapewne zwolnieni z niektórych podstawowych zajęć, a ich znaczenie rosło wraz z rozwojem produkcji metalurgicznej, aż do pojawienia się nowego metalu – żelaza⁸.

Następny rozdział nosi tytuł: „Przemysł kościany i rogowy” (s. 145-148). Obróbka rogu i kości, obok wyspecjalizowanego odlewnictwa, rozwiniętego tkactwa i garniarstwa, uzupełnia świadectwo produkcyjnego charakteru osady. Przemysł kościany i rogowy miał duże znaczenie w młodszym okresie halstańskim, przede wszystkim na obszarach odznaczających się niedostatkiem żelaza na tym etapie rozwoju.

W ramach omawianego przetwórstwa najliczniej reprezentowane były różnego rodzaju szydła, rylce i gładziki. Z punktu widzenia trudności produkcji wymienić należy przede wszystkim kościane i rogowe groty strzał. Znalezione też tego typu wyroby nie wykończone, co świadczy o ich produkcji na miejscu. Do wyróżniających się zabytków należy rogowe wędzidło z końskiej uzdy (tabl. XLIX 1-2,4). Razem z rogowymi półfabrykami (tabl. XLIX 5-8) uzupełniają jedną z rzadziej spotykanych części składowych końskiej uprzęży z końca epoki brązu w Słowacji. Należą do unikalnych znalezisk i poświadczają hodowlę koni.

Oddzielną część pracy stanowi dokonany przez J. Paulika opis obiektu kultowego 1/62 (s. 149-170 – załącznik III). Była nim wypalona polepa o grubości około 2 cm, okrągłego kształtu oraz towarzyszące jamy. Układ ich (rys. 43) oraz występujący w nich materiał ruchomy, m. in. dwojaczki wskazują na dwie fazy istnienia obiektu. W pierwszej, datowanej na młodszą epokę brązu, centralny punkt obiektu tworzył krąg z polepy, który otaczały trzy jamy (nr 1a-1c), występujące w odległości 80-90 cm. W drugiej fazie, datowanej na wczesną epokę żelaza, omawiany obiekt składał się, prawdopodobnie, z okrągłego kształtem klepiska z wypalanej polepy o $\varnothing$ 4 m, w którego centrum znajdował się potrójny pierścień okręgów wykonanych za pomocą sznura odciśniętego w wilgotnej glinie. Pierścienie te o szerokości 1 cm były płytkie (0,5 cm), ale wyraźne, a miejscami była nawet widoczna struktura sznura. Odległość między okręgami wynosiła 1,5-2,5 cm. Średnica polepy ograniczonej sznurem wynosiła ok. 135 cm, a wewnątrz pierścienia było lekko pogłębione i miało ok. 120 cm. Na zewnątrz glinianego kręgu, w odległości 170-190 cm od centralnego punktu obiektu, znajdowały się dwie jamy (nr 1d-1e). Autor przypuszcza, że istniała też trzecia jama (nr 1f) – nawiązując do układu z poprzedniej fazy. Wszystkie odkryte jamy towarzyszące były podobne, to znaczy posiadały w planie kształt okrągły i średnicę około 1 m, a w profilu posiadały regularny kształt prostokątny. Autor wnioskuje, że między jedną a drugą fazą osady nie było większej przerwy czasowej.

W ramach typologicznego podziału ornamentowanych ołtarzy ofiarnych z wczesnej epoki żelaza, dokonanej przez T. Makiewicza, na którego powołuje się autor, obiekt z Pobedima należy zaliczyć do typu III C, lokalizowanego dotąd jedynie na Ukrainie⁹, z tym że ornament na tego typu obiektach z Europy Wschodniej składał się z reguły z 7-8 koncentrycz-

⁷ V. Podborsky, *Jihomoravská halštatská sídlště – I*, „Sborník Prací Filosofické Fakulty Brněnské University”, R. XIX:1970, s. 34. Zob. też mapę grodzisk (faza HaB) zamieszczoną na wkładce w R. XXI: 1972, wyżej wymienionego czasopisma, w którym znajduje się część druga pracy Podborskiego.

⁸ J. Dąbrowski, *Archeologiczne aspekty badania początków zawodów*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XLII:1977, z. 1, s. 13.

⁹ T. Makiewicz, *Ołtarze i paleniska ornamentowane z epoki żelaza w Europie*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 24:1976, s. 138, mapa 3.

nych kręgów¹⁰. Tak więc znalezisko pobedimskie jest odosobnione w tej części Europy¹¹. Omawiany obiekt, związany zapewne z kultem słońca, posiadający podstawowe znaczenie dla życia mieszkańców osady, świadczy o osiągnięciu określonego stopnia rozwoju społeczno-ekonomicznego przez ówczesną ludność.

W zakończeniu pracy (s. 171-177), na podstawie analizy obiektów i materiału ruchomego, autorka wydzieliła cztery horyzonty osady w Pobedime (A-D), z których w horyzoncie C nastąpił szczytowy rozwój wszystkich, wymienionych w pracy, funkcji osady.

Horyzont A

A₁ – czytelny jedynie poprzez zabytki z warstwy kulturowej, przy braku zaznaczających się obiektów. Ceramika welatycka z elementami kultury Čaka oraz ceramika lużycka. W kręgu kultury lużyckiej można ją datować na fazę Mikušovice; odpowiada wczesnej fazie środkowodunajskich pól popielnicowych.

A₂ – obiekty lużyckie i welatyckie w obrębie osady. Okres przewagi elementów welatyckich. Fazę tę można synchronizować z horyzontem Velatice I/Očkov – kultury pól popielnicowych, a w kulturze lużyckiej z fazą Diviaky I.

Horyzont B – w okresie tym następuje związek osady z kulturą lużycką, której elementy zaczynają dominować. Zaznacza się rzemieślniczo-produkcyjny charakter omawianego obiektu. Przyпуска się, że już w tym okresie tak wzrosło znaczenie osady, że stała się ona jednym z głównych centrów przemieszczania się „lużyckiego” na południe. Fazę tę można powiązać z II fazą welatyckiej kultury, środkową fazą pól popielnicowych, fazą Diviaky II kultury lużyckiej i przejściem do fazy śląskiej kultury lużyckiej (faza Partizánske).

Horyzont C – okres największego rozwoju osady, najliczniejsze obiekty i różnorodny materiał ruchomy. Czytelne są elementy fazy przejściowej lużycko-śląskiej, aż po ślady „halsztatzacji”. Szczytowy rozwój metalurgii. W okresie tym miała miejsce największa aktywność przesuwania osadnictwa lużyckiego na południe. Osada mogła stanowić centrum organizacji tego przemieszczania w dolinie rzeki Wag, przyswajając sobie jednocześnie elementy obydwu kompleksów kulturowych. Rysuje się podobieństwo rozwoju z innymi centrami produkcyjnymi kultury karpackiej (Velem, Saghegy). Umacnia się społeczno-ekonomiczne położenie osady. Znaczenie osady odzwierciedla także obecność miejsca kultowego. Horyzont ten zbiega się z kulturą podolską, a w kulturze lużyckiej przedstawia typowy rozwój jej śląskiej fazy.

Horyzont D – schyłek epoki brązu oraz faza śląsko-platenicka, w której czytelne są oddziaływania środkowodunajskiej kultury halsztackiej:

D₁ – we wczesnej fazie tego horyzontu obserwuje się intensywną działalność w obrębie osady (obiekty mieszkalne, rozwój tkactwa, przemysłu kościanego, studnia, miejsce kultu) i dążenie do dorównania bardziej rozwiniętemu południowi.

D₂ – późniejsza faza tego horyzontu jest mniej czytelna. Ma to związek z utratą przez osadę dotychczasowego znaczenia i przeżywania się autochtonicznego osadnictwa. Na obszarze kultury lużyckiej w Słowacji omawiany region stanowił w tym okresie peryferyjną strefę.

W podsumowaniu autorka stwierdza, że głównym elementem bazy ekonomicznej w poszczególnych fazach była różnorodna działalność specjalistyczna. Wypada żałować, że poza metalurgią jej charakterystyka nie została w pracy szerzej uwzględniona, poza ogólnymi tylko uwagami. Brak jest rozdziału podejmującego problematykę gospodarczą, nic nie wiadomo o istnieniu i wynikach analiz specjalistycznych – co zuboża naszą wiedzę na temat tego bardzo interesującego i osobliwego dla omawianego rejonu stanowiska. Lakonicznie też autorka wspomina o funkcji handlowej osady położonej na szlaku komunikacyjnym biegnącym doliną Wagu, nie wyczerpując tego zagadnienia.

Na koniec podkreślono raz jeszcze pojawienie się na tym stanowisku, leżącym na granicy

¹⁰ Makiewicz, *op. cit.*, s. 133 oraz tabl. I 1.

¹¹ Ostatnio, podobny obiekt został odkryty także na ziemiach polskich, w osadzie obronnej kultury lużyckiej w Sobiejuchach, woj. bydgoskie, i jest datowany na schyłek HaC. Wewnątrz domostwa, na klepisku glinianym znajdowały się dwa koncentryczne kręgi. Zob. też „Informator Archeologiczny”, badania 1982, s. 120-121.

dwóch zespołów kulturowych, obiektów osobliwych, rzadkich lub nie spotykanych nie tylko w Słowacji, ale i w tej części Europy. Wskazano też fakt jednakowego w przybliżeniu stopnia rozwoju obu tych zespołów kulturowych, co jest charakterystyczne także dla innych regionów Słowacji.

Podobną rolę, jak Pobedim, spełniało w środkowej Słowacji grodzisko na górze Sitno w Pocuvadle, położone w strefie granicznej kultury lużyckiej i lużycko-śląskiej oraz późnopilińskiej i kyjatyckiej, a także we wschodniej Słowacji osada – Somorská hora na obszarze granicznym gawsko-lużyckim. W każdej z tych osad jeden z elementów zawsze przeważa (w przypadku Pobedima była to kultura lużycka), ale o ich charakterze decydowały obydwie elementy kulturowe.

Podsumowując nasze uwagi należy stwierdzić, że omawiana praca, ze względu na charakter i znaczenie osady w Pobedime, jest bardzo cenna. Tym bardziej szkoda, że liczne i różnorodne dane, których dostarczyły badania wykopaliskowe, nie zostały w pełni przedstawione i wykorzystane do bardziej wszechstronnego opracowania monograficznego tego interesującego i ważnego obiektu z końca epoki brązu w Słowacji. Kultura lużycka na tym terenie charakteryzuje się słabym stanem badań i publikacji i w dodatku znana jest stamtąd głównie na podstawie cmentarzysk¹². Niedostatecznie także, moim zdaniem, omówione zostały wzajemne kontakty dwóch zespołów kulturowych, w których strefie granicznej leży omawiana osada. Autorka wypowiada się na ten temat właściwie tylko przy okazji charakterystyki lub analizy znalezisk. Podobnie został potraktowany problem pełnienia przez osadę w Pobedime centralnej funkcji dla najbliższej okolicy. Brak jest podsumowania tego zagadnienia oraz charakterystyki podlegającego wpływom tej osady mikroregionu. Nie można również określić tej pracy jako materiałowej, ponieważ zapoznaje nas jedynie z ważniejszymi odkryciami. Na podstawie ich analizy udało się jednak wydzielić fazy rozwojowe osady, co dla słabo znanego osadnictwa kultury lużyckiej na tym obszarze ma dużą wartość. Uważam natomiast, że zapowiedziany na wstępie monograficzny charakter pracy oraz „głębszy wgląd” na życie mieszkańców zrealizowane zostały w stopniu niewystarczającym.

Urszula Dziub

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

¹² Bukowski, *Studia...*, s. 303. Zob. też Furmánek, *The Bronze Age...*, s. 61-83, oraz rec. tej pracy Z. Bukowski, „Archeologia Polski”, t. XXVIII:1983, z. 1, s. 214-217.